

Prvi koraki v svet pismenosti in vseživljenjskega učenja se zgodijo v družini

Estera Možina

Andragoški center Republike Slovenije

ester.mozina@acs.si

Manj izobraženi starši otrok v začetnih obdobjih šolanja, ki so v raziskavi PIAAC 2016 izkazovali nizke dosežke pri besedilnih spretnostih, ki so temelj za spodbujanje pismenosti in učenja v družini, so v še posebej težavnem položaju, ko gre za vprašanja razvoja pismenosti v družini. Domnevamo, da so pri skrbi za družinsko pismenost ovirani zaradi dveh bistvenih dejavnikov: neugodnega socialnega položaja in šibkih temeljnih spretnosti. V prispevku prikazujemo izbrane podatke iz raziskave, ki je preučevala dosežke staršev v raziskavi o spretnostih odraslih PIAAC 2016. Z njim želimo opozoriti tudi na družbeni kontekst socialne ranljivosti in vlogo izobraževanja v družbi znanja, kjer izobraževanje ni zgolj meritokratsko načelo za pridobitev statusa, temveč odloča o vključitvi in izključitvi iz družbe. S terminom družinska pismenost označujemo prepričanja in prakse opismenjevanja med člani družine ter medgeneracijski prenos pismenosti na otroke. S tem, ko starši in otroci ne zmorejo slediti diskurzu odličnosti, ki otroke in mladostnike v izobraževalnem ter življenjskem poteku deli na zmagovalce in poražence, je krog medgeneracijskega prenosa pismenosti sklenjen.

Ključne besede: družinska pismenost, spretnosti odraslih, vseživljenjsko učenje

Uvod

Znano je, da družinsko okolje, v katerem posameznik odrasča, pomembno vpliva na njegovo uspešnost v izobraževanju, višino dohodkov, položaj v družbi ipd. Ljudje si seveda ne izbiramo svojih družin, zato je zmanjševanje neugodnega vpliva družinskega okolja na posameznikovo uspešnost eden od pomembnih ciljev izobraževalnih politik, ki si prizadevajo povečati pravičnost v izobraževanju ter zagotavljati enake možnosti in tudi pogoje za doseganje optimalnih rezultatov različnih skupin prebivalcev. Ko pojasnjemo vlogo družine pri zgodnjem razvoju pismenosti, moramo nujno razumeti tudi družbene okoliščine, ki določajo posameznikove možnosti; še posebej, če želimo starše iz manj vzpodbudnih okolij opolnomočiti za uspešno spodbujanje družinske pismenosti preko izobraževanja. V tem delu predsta-

vljam nekaj opredelitev družinske pismenosti, izbrane raziskave, ki so potrdile vpliv družinskega in družbenega ozadja na razvoj pismenosti, ter izbrane poglede na izobraževalne pristope za dvig pismenosti vseh družinskih članov.

Polje družinske pismenosti v Sloveniji nima prav dolge tradicije. Kot posebno področje izobraževanja odraslih se je v Sloveniji začelo preučevati pred dobrimi dvajsetimi leti. V sklop družinske pismenosti spadajo tako dejavnosti, ki se ukvarjajo z opismenjevanjem mlajših otrok, kot tudi posegi, ki dvigajo pismenost družinskih članov predvsem skozi medgeneracijsko sodelovanje (Wasik in Herrmann 2004, 3). Med številnimi opredelitvami družinske pismenosti se namenu tega prispevka najbolj približa razumevanje, po katerem »družinska pismenost zajema vse dejavnosti, ki potekajo znotraj družine in so povezane s pismenostjo. Pri tem mislimo predvsem na dva rodova znotraj družine in na dejavnost, ki poteka medgeneracijsko med otroki in odraslimi. Z vidika šolskega otroka zajema družinska pismenost dejavnosti, ki so pred formalnim opismenjevanjem in predstavljajo pripravo na učenje branja in pisanja« (Knaflič 2009, 7).

Podobno opredeli dejavnosti družinske pismenosti Priročnik družinske pismenosti (v Wasik in Herrmann 2004, str. 7): »Družinska pismenost zajema načine, kako starši, otroci in drugi družinski člani uporabljajo pismenost doma ter v svoji skupnosti. Včasih se družinska pismenost pojavi naravno med vsakodnevnimi rutinami in pomaga odraslim ter otrokom »narediti stvari«. To lahko vključuje uporabo risb ali napisov za izmenjavo idej, sestavljanje zapiskov ali pisem za sporočanje sporočil, izdelavo najrazličnejših seznamov, branje in sledenje navodilom ali izmenjavo zgodb in idej skozi pogovor, branje in pisanje. Družinsko pismenost lahko odrasli sproži namenoma ali pa se ta pojavi spontano med opravljanjem vsakdanjih opravil staršev in otrok.« Vidimo, da je družinsko pismenost težko opredeliti le z eno oznako, saj je področje, ki ga zajema, zelo kompleksno. Lahko pa povzamemo, da je družinska pismenost najpogosteje definirana kot koncept, ki vključuje naravno nastajajoče izobraževalne dejavnosti v okviru doma in družine (Grginič 2006, 12).

Vpliv družine na spodbujanje pismenosti je pogosto osrednja tema različnih študij družinske pismenosti. Aktivnosti družinske pismenosti (npr. branje, risanje, pisanje) odsevajo etično, rasno ali kulturno identiteto skupnosti, v kateri živijo družine. Te aktivnosti so lahko vodene tudi zunaj doma. Trije načini vpliva družine na otrokovo pismenost po H. P. Leichter (1984 v Grginič 2006, 12) so: medsebojno sodelovanje, fizično okolje in čustvena ter motivacijska klima. Nekateri otroci se branja naučijo »naravno«, kot je to poimenoval L. M.

Morrow (2001 v Grginič 2006, 13). Skupne izkušnje s pismenostjo v družinah otrok, ki so se naučili brati in pisati pred vstopom v šolo, obsegajo naslednje (Grginič 2006, 13):

- imeli so veliko stikov s pisano/tiskano besedo,
- pogosto so slišali kompleksno rabo jezika, pisano in govorjeno,
- zgodaj so se naučili, da obstaja povezava med pisanimi in izgovorjenimi besedami (glasovi),
- veliko pogosteje so videli starejše pri branju različne literature,
- odrasli so jim brali veliko knjig,
- starši so kupovali/si izposojali knjige zase in za otroke, skupaj so obiskovali knjižarne/knjižnice,
- doma so hranili veliko zalogo knjig in pisnega materiala,
- branje in pisanje sta bila doma splošno ovrednotena kot pomembni aktivnosti.

Dom je kritičen družbeni kontekst za učenje (Gadsden 1994, 9). Družine ustvarjajo in vzdržujejo okolje, ki nenazadnje vpliva na razvoj posameznikov v njih samih. Ko pride do sprememb pri posameznem družinskem članu, pride tudi do spremembe v družini (str. 11). Raziskave družinske pismenosti pogosto temeljijo na dveh stališčih glede učenja pismenosti doma (str. 4): starši svoje otroke vodijo in jim pomagajo usvojiti pismenost, prav tako je pismenost otrokom in staršem sredstvo za opolnomočenje.

Učinke neugodnega socialnega ozadja na razvoj pismenosti v družini so potrdile tako naše kot tuje raziskave. Izsledki dosedanjih raziskav PISA in PIRLS, v katerih sodeluje tudi Slovenija, kažejo, da otroci iz družin z nizkim socialno-ekonomskim statusom praviloma dosežajo nižje dosežke pri merjenjih bralne pismenosti oz. pri merjenjih drugih spretnosti. Potrdili so splošno zakonitost, da otroci z nizko izobraženimi starši tudi sami z veliko verjetnostjo izkazujejo nižje dosežke. Šolski sistem v Sloveniji razlik v spretnostih in dosežkih, ki izhajajo iz nizkega ekonomskega in kulturnega kapitala, ne kompenzira dovolj. Omenjene raziskave pa seveda niso mogle podati podatkov o pismenosti staršev.

V eni prvih slovenskih raziskav tega področja, v kateri so bili pod drobnogled vzeti starši, so bili ti razdeljeni v tri skupine glede na to, koliko dejavnosti, povezanih s temeljnimi spretnostmi, opravljajo za svoje potrebe ali za potrebe otrokovega razvoja (Knaflič, Mirčeva in Možina 2001, 110). Pri vseh skupinah, ne glede na stopnjo dejavnosti, je raziskava pokazala, da starši svoje temeljne spretnosti prenašajo na otroke (str. 114). Dejavnosti so se razlikovale

po kakovosti, ravni temeljnega znanja in spretnosti ter rabi le-teh v vsakdanjem življenju. Predvsem stopnja izobrazbe je bila tista determinanta, ki je vplivala na razlike (str. 114). Ugotovitve te raziskave tudi kažejo, da ne gre zanemariti pomena gmotnega položaja družine. Ko se družina stežka preživlja, ji prioriteta ni pridobivanje znanja in spretnosti, poleg tega starši svojim otrokom ne morejo nuditi toliko bralnega gradiva in časa, kot bi si morda želeli (str. 114).

Mednarodna primerjalna raziskava je v okviru raziskave PIRLS ocenjevala bralno pismenost učencev četrtega razreda. Najmanjša razlika med otroki staršev z nizko in visoko izobrazbo je bila na Finskem, najvišja pa v Bolgariji. Tudi Slovenija spada med države z večjo razliko. Če točke pretvorimo v leta, so otroci staršev z visoko izobrazbo kar za eno leto prehiteli vrstnike, katerih starši imajo nizko izobrazbo (UNICEF 2018 v Marjanovič-Umek, Fekonja in Hacin Beyazoglu 2020, 48). Na govor in zgodnjo pismenost otrok vplivajo tako distalni kot proksimalni družinski dejavniki (str. 54). Pomemben neposredni učinek imata ravno starost ter izobrazba staršev (str. 56). Vendar lahko tudi osebe izven družine pomembno vplivajo na proksimalne dejavnike (bolj kot na distalne), zato lahko tudi otrokom iz manj spodbudnega okolja ponudimo možnosti za razvoj govora in zgodnje pismenosti ne glede na prej navedene dejavnike. Vključenost otrok v vrtec ima tako največji učinek ravno pri otrocih iz družin z nižjim socialno-ekonomskim statusom in nizkim kulturnim kapitalom. Vloga odraslih pri spodbujanju zgodnje pismenosti otrok je pomembna, med številnimi dejavnostmi pa sta najbolj izpostavljeni interaktivno skupno branje in simbolna igra (str. 109).

Raziskave, ki preučujejo vlogo družine pri razvoju pismenosti, se običajno ne osredotočajo na širše družbene dejavnike. Po Mirjani Ule (1999) se je s prodorom neoliberalne ekonomske in politične doktrine od 90. let dalje prikrilo povečala družbena ranljivost posameznih skupin mladih ter odraslih. Takrat je v Evropi tako v javni kot v zasebni sferi postopoma postal dominanten diskurz individualizma, ki je zamenjal diskurz enakih možnosti in socialne pravičnosti. Diskurz individualizma poudarja ključno vlogo osebne odgovornosti za potek izobraževanja. Pri tem pa se, kot trdi Mirjana Ule, zanemarjajo sistemska tveganja za izobraževalni in poklicni neuspeh tistih, ki diskurzu individualizma ne zmorejo slediti. Raziskave med mladimi v Sloveniji kažejo, da so učenci in njihovi starši sprejeli diskurz individualne odgovornosti za šolski uspeh. Verjamejo, da je ta odvisen od posameznikovega vloženega truda, in pri tem spregledajo vse druge dejavnike. Neposredno je prevlada diskurza individualne odgovornosti in odličnosti v izobraževanju vidna predvsem v povečani socialni ranljivosti mladih. Eden najpomembnejših dejavnikov so-

cialne diferenciacije (mladih) je zato stopnja podpore, ki jo mladim nudijo drugi družinski člani, ki bolj podpirajo svoje otroke, bolj spodbujajo njihovo dobro počutje in samozavest ter bolj in učinkoviteje sodelujejo s šolo in otrokom pomagajo pri reševanju učnih težav. Po drugi strani pa so otroci staršev, ki ne znajo ali ne zmorejo ustvariti podporne družinske klime, prikrito ali odkrito sankcionirani, starši pa se počutijo krive za vzgojne manke svojih otrok.

Kako pa lahko z izobraževalnimi pristopi pri spodbujanju pismenosti vseh družinskih članov pomagamo družinam iz manj vzpodbudnih okolij? Raziskave so pokazale, da otroci, ki izhajajo iz nespodbudnega okolja (z manj izobraženimi starši), že pri treh letih pri testih preverjanja besedišča za leto zaohtajajo za svojimi vrstniki (George, Hansen in Schoon 2007 v Swain idr. 2013, 20). Ena izmed temeljnih predpostavk družinske pismenosti je bila, da starši z nizko ravno pismenosti poslabšajo izobraževalne težave svojih otrok. Z izobraževalnimi programi družinske pismenosti bi dosegli obe generaciji in na ta način prekinili »krog prikrajšanosti« (Desforges in Abouchaar 2003 v Swain idr. 2013, 20). Učenje družinske pismenosti moramo zato na splošno zasnovati kot vseživljenjsko dejavnost, ki se spreminja s spreminjanjem življenjskih potreb udeležencev (Gadsden 1994, 17).

Po Liviji Knaflič se programi družinske pismenosti lahko razlikujejo po trajanju, starosti otrok, vsebini, metodi dela, vsem pa je skupno zviševanje ravni pismenosti pri vseh družinskih članih. Program družinske pismenosti temelji na že obstoječem odnosu družinskih razmerij in se z družinsko pismenostjo še krepi (Knaflič 2018, 326). »Program družinske pismenosti je načrtovan izobraževalni prijem s ciljem poučevanja in spodbujanja različnih dejavnosti v družini, ki so povezane s pismenostjo« (str. 326). Učitelji v programih družinske pismenosti morajo poleg poučevanja otrok (pedagogika) ves čas upoštevati tudi izkušnje in predznanje odraslih udeležencev (andragogika).

Pri družinah iz nespodbudnega okolja moramo najprej razviti nove poglede, razumevanje in prakse družinskega učenja ter pismenosti. Maloštevilne raziskave na tem področju so pokazale, da se v družinah iz nespodbudnega okolja programi družinske pismenosti pogosto težko izvajajo na način, kot so jih načrtovali razvijalci programov. Da bi ti lažje razumeli, kako izvajati naloge opismenjevanja na relaciji starši–otroci, potrebujejo programe z bolj strukturiranimi izobraževalnimi modeli, kjer so smernice o nalogah in tehnikah družinske pismenosti jasneje opredeljene. Razviti je treba zadostno in kakovostno ponudbo programov družinske pismenosti, ki se bodo osredinjali ne le na potrebe otrok, temveč predvsem na izobraževalne potrebe staršev.

Besedilne spretnosti staršev iz manj spodbudnega okolja

Tematska raziskava Družinska pismenost in starši iz manj spodbudnih okolij (Možina v pripravi) se je osredotočala na starše predšolskih in šolajočih otrok. S fokusirano analizo empiričnih podatkov iz raziskave o spretnosti odraslih – PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies) smo želeli pojasniti domnevo, da so starši iz nespodbudnih okolij pri skrbi za družinsko pismenost ovirani zaradi dveh bistvenih ključnih dejavnikov: neugodnega socialnega okolja in tudi nizkih spretnosti. Raziskava razgrinja povezanost teh dejavnikov in odgovarja na glavno raziskovalno vprašanje: Kakšne so značilnosti staršev predšolskih in šolajočih otrok, ki so sodelovali v raziskavi? Pri tem smo se osredotočali predvsem na stanje besedilnih spretnosti, značilnosti domačega okolja ter nekatere druge dejavnike, ki so se pojavili pri starših iz nespodbudnih okolij. Vzorec: Analizirali smo torej skupino staršev, ki so imeli v času sodelovanja v raziskavi Spretnosti odraslih – PIAAC, ki je potekala v Sloveniji med letoma 2014 in 2016 (v vzorec je bilo zajetih 5.165 odraslih v starosti od 16. do 65. leta), vsaj enega predšolskega ali šolajočega se otroka v starosti do največ 18. leta starosti. Vzorec staršev: $N = 1369$. Ugotavljali smo, kakšne so značilnosti pri dveh nasprotnih skupin staršev: prva skupina so bili starši z dobrimi besedilnimi spretnostmi (skupina z visokimi dosežki – 3. in 4/5. raven) in druga skupina starši s slabimi rezultati (nizki dosežki – 1. in manj kot 1. raven) pri besedilnih spretnostih. Besedilne spretnosti so v raziskavi opredeljene kot zmožnost razumeti in uporabiti informacije iz različnih besedil (Javrh 2016, 10–11). Metoda: pri analizi empiričnih podatkov so bile uporabljene deskriptivne metode in bivariatne analize. Ugotavljali smo skupne značilnosti posameznih skupin in razlike med njimi. Podatki so bili statistično obdelani s programom SPSS.

Glede na razpoložljive podatke v bazi PIAAC smo tako opazovali dosežke staršev glede na tri področja preučevanja: ozadenjske značilnosti (izobrazba staršev iz opazovane skupine, migrantski položaj, dosežena izobrazba, demografske značilnosti – spol, starost); aktivnost na trgu dela in družbena vključenost (zaposlitveni položaj, izobraževalna aktivnost, vključenost v prostoeasne dejavnosti); družinsko okolje (raba spretnosti, število knjig v gospodinjstvu). V nadaljevanju so prikazani le najosnovnejši rezultati besedilnih spretnosti staršev.

Podatki o besedilnih spretnostih staršev kažejo, da so le-te nekoliko višje, kot so sicer besedilne spretnosti odraslih v Sloveniji. V skupini staršev z otroki do 18. leta v Sloveniji je po dosežkih pri besedilnih spretnostih nekoliko manjši delež (19,8 %, v absolutni številki je to vendarle več kot 80.000 star-

Preglednica 1 Besedilne spretnosti po ravneh, deleži odraslih po ravneh, odrasli v starosti 16–65 let in starši, primerjava Slovenije in Finske

Besedilne spretnosti	Slovenija		Finska	
	Odrasli	Starši	Odrasli	Starši
1. raven in manj	25,1	19,8	10,6	6,3
2. raven	37,9	36,8	26,5	20,0
3. raven	31,4	36,8	40,7	44,2
4/5. raven	5,6	7,1	22,2	29,3

Opombe V odstotkih. Po podatkih raziskave PIAAC 2016 (<http://piaac.acs.si>).

šev) odraslih umeščenih na najnižjo raven (1. in manj) kot v celotni populaciji odraslih (25,1 %). Za primerjavo smo vzeli besedilne spretnosti finskih staršev (po raziskavi PIRLS je vpliv izobrazbe staršev na dosežke otrok na Finskem najmanjši). Raziskava je pokazala, da najnižje ravni besedilnih spretnosti dosega trikrat več slovenskih kot finskih staršev (preglednica 1). Najvišje ravni besedilnih spretnosti (3. in 4/5. raven) pa dosega 43,9 % slovenskih staršev in kar 73,5 % oz. velika večina finskih staršev iz primerljive skupine.

Če pogledamo na zahtevnost nalog v raziskavi PIAAC 2016 na najnižjih ravneh, se pokaže, da so na 1. ravni besedilnih spretnosti odrasli sposobni prebrati kratka besedila o znanih temah in najti neko točno določeno informacijo, ki je po obliki in vsebini enaka vprašanju oz. navodilu. Sposobni so tudi poiskati specifičen podatek iz besedila z nekaj povedmi ali odlomki o znanih vsebinah, npr. v časopisnem oglasu poiskati telefonsko številko oz. naslov trgovine, na letaku poiskati datum in čas prireditve ipd. V konkretnih življenjskih situacijah pa imajo že težave z razumevanjem daljših in zapletenejših besedil. Zahtevno se jim lahko zdi iz navodil ali z garancijskega lista razbrati, katere obrazce potrebujejo za vračilo poškodovanega izdelka, ali na spletni strani trgovine poiskati podatek, ki pojasnjuje, v čem se pravila letošnjega natečaja razlikujejo od pravil prejšnjih natečajev ipd. Nizke besedilne spretnosti staršem otežujejo, da bi otroke podpirali pri razvoju njihove pismenosti in skrbeli za družinsko pismenost. Taki starši se tudi sami težko znajdejo v vsakodnevnih situacijah, kadar morajo uporabiti besedilne spretnosti.

Dosežena izobrazba opazovane skupine staršev in izobrazba njihovih staršev sta najmočnejša napovedovalca ravni besedilnih spretnosti v Sloveniji in kažeta na močan medgeneracijski prenos pismenosti. V Sloveniji so razlike v povprečnih dosežkih med najbolj in najmanj izobraženimi starši med največjimi v državah OECD in znašajo več kot 67 točk. Slovenija prav tako sodi med države z največjimi razlikami v povprečnih dosežkih odraslih glede na doseženo izobrazbo starih staršev, ta znaša več kot 51 točk (Možina v pripravi).

Preglednica 2 Besedilne spretnosti po ravneh glede na izobrazbo staršev, Slovenija

Izobrazba staršev	Besedilne spretnosti	Starši	Odrasli
Noben od staršev nima SŠ	1. raven in manj	34,2	38,8
	2. raven	39,6	40,7
	3. raven	23,6	19,1
	4/5. raven	2,6	1,5
Vsaj en starš ima SŠ	1. raven in manj	16,7	20,7
	2. raven	38,5	40,0
	3. raven	38,6	34,2
	4/5. raven	6,2	5,1
Vsaj en starš ima terciarno izobrazbo	1. raven in manj	6,2	6,4
	2. raven	28,5	28,5
	3. raven	49,4	49,8
	4/5. raven	15,9	15,4

Opombe Po podatkih raziskave PIAAC 2016 (<http://piaac.acs.si>).

Dosežke staršev pri besedilnih spretnostih lahko opazujemo tudi preko izobrazbe njihovih staršev. Delež staršev iz opazovane skupine na najnižjih ravneh besedilnih spretnosti (1. raven in manj), katerih starši imajo največ osnovnošolsko izobrazbo, je 34,2 %. Če pogledamo le podatke, ko je vsaj eden od njihovih staršev dosegel terciarno stopnjo izobrazbe, se je delež staršev iz opazovane skupine z najnižjimi dosežki zmanjšal le še na 6,2 %. Kar 65,3 % staršev iz opazovane skupine pa dosega najvišje ravni besedilnih spretnosti (3. in 4/5. raven) v primeru, ko prihajajo iz bolj izobraženih družin (kjer je vsaj eden od staršev dosegel terciarno stopnjo izobrazbe) (preglednica 2).

Tematska študija je potrdila, da je dosežena stopnja izobrazbe najpomembnejši dejavnik pismenosti in obenem tudi razlog za nizke besedilne ter druge temeljne spretnosti pri starših. Iz drugih analiz podatkov raziskave PIAAC vemo, da je ustrezna raven pismenosti v odrasli dobi v veliki meri odvisna od dolžine in tudi od kakovosti začetnega izobraževanja ter tudi od drugih dejavnikov, kot je izobraževalna in delovna aktivnost ipd. Velike razlike v dosežkih na testu pismenosti med najmanj in najbolj izobraženimi odraslimi v Sloveniji kažejo na to, da si na začetnih stopnjah izobraževanja odrasli niso v zadostni meri pridobili in utrdili teh veščin. Če šolanja niso nadaljevali v srednji šoli ali so ga zgodaj prekinili, je velika verjetnost, da niso ohranili zadostne ravni temeljnih spretnosti.

Migrantsko ozadje staršev iz opazovane skupine ali njihovih staršev je pogosto razlog za njihove nizke dosežke pri besedilnih spretnostih. Praktično vsak drugi starš z migrantskim ozadjem dosega najnižje ravni besedilnih

Preglednica 3 Migrantsko ozadje in besedilne spretnosti staršev, Slovenija

Besedilne spretnosti	(1)	(2)	(3)
1. raven in manj	33,4	12,9	17,3
2. raven	37,0	37,8	36,6
3. raven	27,3	2,3	38,4
4/5. raven	2,3	12,0	7,7

Opombe Naslovi stolpcev: (1) oba starša rojena v tujini, (2) eden od staršev rojen v tujini, (3) oba starša rojena v Sloveniji. Po podatkih raziskave PIAAC 2016 (<http://piaac.acs.si>).

spretnosti (1. raven in manj) (preglednica 3). Poleg nižje stopnje izobrazbe staršev je nepoznavanje jezika in kulture države lahko dodaten oteževalen dejavnik za družine, ki se priselijo v Slovenijo. Preseneča ugotovitev, da se z nizkimi ravnmi besedilnih spretnosti srečuje vsak drugi priseljenec v Slovenijo. Nizka raven besedilnih spretnosti lahko kaže tudi na težave v razumevanju slovenščine kot tujega jezika, oz. da ima posameznik manj razvite jezikovne spretnosti v maternem jeziku. Na segmentu odraslih, nizko izobraženih priseljencev, še posebej tistih, ki imajo šolajoče se otroke, bi bilo treba podrobneje raziskati razloge za nizko raven spretnosti.

Starši, ki so izobraževalno dejavni tako v programih formalnega kot neformalnega izobraževanja, v večji meri ohranjajo raven spretnosti. Delež staršev z najnižjimi dosežki pri besedilnih spretnostih (1. raven in manj), ki so ne-dejavni v izobraževanju, je dvakrat višji (21,0 %) kot pri starših, ki se aktivno vključujejo v izobraževanje (10,6 %). Primerjava podatkov o vključenosti opazovane skupine staršev v izobraževanje je potrdila pozitivne učinke vključenosti v izobraževanje na dosežke pri besedilnih spretnostih.

V Sloveniji se srečujemo z izrazito neenakim dostopom do izobraževanja, še posebej pri manj izobraženih odraslih. V izobraževanje odraslih (formalno in neformalno) se 8,7-krat manj pogosto vključujejo manj izobraženi v primerjavi z najbolj izobraženimi (Andragoški center Slovenije in Ministrstvo Republike Slovenije za izobraževanje, znanost in šport 2022, 34). Podatki kažejo, da to v veliki meri velja tudi za skupino staršev. Nadalje je študija pokazala, da imajo starši, ki pogosteje sodelujejo v prostovoljskih dejavnosti, višje dosežke pri besedilnih spretnosti. To je skladno tudi z odgovori staršev na vprašanje, ali se želijo učiti novih stvari. Tisti, ki se v veliki meri želijo učiti novih stvari, imajo višje dosežke pri besedilnih spretnostih.

Prisotnost bralnega gradiva v domačem družinskem okolju je pokazatelj bralne kulture in tudi razvitosti besedilnih spretnosti ter ima dolgoročne učinke na dosežke odraslih in otrok. Več kot štirikrat več odraslih (30,1 %), ki so imeli v obdobju odraščanja doma manj kot 25 knjig, se po dosežkih umešča

Preglednica 4 Število knjig v gospodinjstvu, ko so starši iz opazovane skupine odraščali, in besedilne spretnosti, Slovenija

Število knjig v gospodinjstvu	Besedilne spretnosti	(1)	(2)
Do 25 knjig	1. raven in manj	30,1	2,39
	2. raven	42,2	3,19
	3. raven	25,8	2,46
	4/5. raven	2,0	0,67
Od 26 do 100 knjig	1. raven in manj	18,0	2,06
	2. raven	35,0	2,46
	3. raven	40,7	2,86
	4/5. raven	6,4	1,65
101 in več knjig	1. raven in manj	8,4	1,73
	2. raven	31,9	3,31
	3. raven	45,2	3,49
	4/5. raven	14,6	2,44

Opombe Naslovi stolpcev (1) delež v odstotkih, (2) s.n. Po podatkih raziskave PIAAC 2016 (<http://piaac.acs.si>).

na najnižje ravni besedilnih spretnosti (na 1. raven in manj) (preglednica 4). Le 27,8 % jih doseže najvišje ravni besedilnih spretnosti. Skoraj 60 % staršev, ki so odraščali v domovih, kjer so bile knjižne police bogatejše s knjigami, pa dosega najvišje ravni besedilnih spretnosti.

Tako kot boljša opremljenost družinskega okolja z bralnimi viri tudi pogostost branja leposlovnih in neleposlovnih knjig ter drugih bralnih virov (tiskanih in na zaslonih) kaže na razvito bralno kulturo v družini. Pogostost branja je povezana tudi s stopnjo izobrazbe staršev. Analiza podatkov pa pokaže, da tudi če izločimo vpliv izobrazbe staršev, pogostost branja (iz različnih virov) pokaže pozitiven vpliv na dosežke pri besedilnih spretnostih staršev. To spoznanje je zelo pomembno za načrtovanje intervencij v družinah, ki so manj izobražene in imajo otežen dostop do bralnega gradiva.

Zaključek

V prispevku povzemamo ugotovitve tematske raziskave besedilnih spretnosti staršev iz nespodbudnega okolja, ki je potrdila, da je medgeneracijski prenos pismenosti in bralne kulture v Sloveniji zakoreninjen. Na to so opozorile tudi druge raziskave spretnosti pri otrocih in mladih (PISA, PIRLS) oz. raziskave, ki so raziskovale prisotnost družinske pismenosti (Marjanovič-Umek, Fekonja in Hacin Beyazoglu 2020). Gre za kompleksen pojav, ki je odvisen od več dejavnikov, kot so nizka izobrazba staršev, nizko razvite spretnosti,

neugoden socialni in materialni položaj, pomanjkanje bralnih in drugih navad ter tudi pomanjkanje zavedanja o vlogi družine pri zgodnjem razvoju pismenosti. Poleg tega v prispevku opozarjamo, da je v družbi znanja konstrukt enakih možnosti zamenjal neoliberalni diskurz individualizma, s čimer se krepi socialna ranljivost mladih iz družin in okolij, kjer primanjkuje družinskih podpor. Socialna ranljivost je temeljno občutje v življenjskem poteku in se iz mladosti seli tudi v odraslost. Odraslost pomeni danes reprezentacijo tega, kako upravljamo z možnostmi in negotovostmi sodobnega sveta.

Iz podatkov, ki so bili zbrani v raziskavi o besedilnih spretnostih staršev, vemo, da starši z nizkimi dosežki pri besedilnih spretnostih niso homogena skupina. Praviloma so nižje izobraženi, pogostejše brezposelni in imajo nižje dohodke. V njihovih domovih je manj bralnih virov, sami pogosto manj berejo in s tem ne postavljajo dobrega zgleda svojim otrokom. Prav tako se redkeje vključujejo v organizirano izobraževanje in so manj družbeno aktivni, redkeje so se pripravljani učiti novih stvari. Nizka raba spretnosti in slaba opremljenost domačega okolja s pisnimi viri dajeta slutiti, da to okolje ni dovolj spodbudno za razvijanje spretnosti tako otrok kot staršev. Starši, ki so pokazali najnižje dosežke pri besedilnih spretnostih, že v zelo zgodnjih obdobjih šolanja ne zmorejo več podpirati in spremljati svojih otrok.

Eden najpomembnejših dejavnikov socialne diferenciacije mladih je obstoj družinskih podpor. Starši, ki bolj podpirajo svoje otroke, krepijo njihovo dobro počutje in samozavest, prav tako bolje in učinkoviteje sodelujejo s šolo in pomagajo pri reševanju učnih problemov. To pa prikrito sankcionira otroke tistih staršev, ki ne znajo in ne zmorejo ustvariti podpirne družinske klime, in jim ob tem nalaga krivdo za vzgojne manke otrok. Ti postanejo poraženci izobraževalnega poteka (Ule 2008).

Da bi lahko presegli ta pojav, moramo vpeljati ukrepe, ki bodo celostneje učinkovali tako na starše kot na otroke. Predvsem je pomembno, da starše spodbujamo k vseživljenjskemu učenju za razvoj njihovega znanja in spretnosti. To pa seveda ne pomeni, da nanje prenesemo odgovornost za zmanjševanje razlik v znanju in dosežkih, do katerih prihaja tekom šolanja. Zmanjševanje razlik v znanju in spretnostih otrok zaradi neenakega socialnega kapitala je izključna odgovornost šole ter šolskega sistema. V času rednega šolanja moramo zato nenehno ustvarjati priložnosti za preseganje učinkov neugodnega družinskega in socialnega okolja na pismenost otrok ter mladih. Pri tem ne bi smeli izpustiti niti enega otroka.

Pomembno je, da v Sloveniji vpeljemo sistematično skrb za spodbujanje družinske pismenosti, še posebej družinah, v katerih sta oba starša manj izobražena (končana manj kot srednja šola) in pri katerih je ugotovljena nizka

raven besedilnih ter drugih temeljnih spretnosti. Pri tem je pomembno, da s primernimi izobraževalnimi prijemi razvijamo temeljne spretnosti staršev v povezavi s spodbujanjem pismenosti v družini. Družinska pismenost in tudi družinsko učenje bi morala postati del izobraževalnih strategij za izboljšanje dosežkov otrok ter zmanjševanje razkoraka v dosežkih.

Obstoječo ponudbo splošnega in specialističnega andragoškega usposabljanja ter izpopolnjevanja moramo zato ovrednotiti z zornega kota potreb izobraževalcev odraslih po usposobljenosti za delo z ranljivimi skupinami odraslih. Učitelji, ki želijo poučevati v programih družinske pismenosti, potrebujejo dodatna znanja za razvoj družinske pismenosti. Pri vprašanju pismenosti ne gre za kratkotrajno krizo, ki jo lahko rešimo s posameznimi kampanjami. Pismenost je področje, kjer se različne oblike družbene neenakosti – tudi neenakosti pri dostopu do izobraževanja – zelo jasno kažejo. Izobraževanje za pismenost pa ne more biti uspešno, če ga ne spremljajo tudi druge dejavnosti, ki zmanjšujejo socialne, ekonomske in izobraževalne neenakosti.

Literatura

- Andragoški center Slovenije in Ministrstvo Republike Slovenije za izobraževanje, znanost in šport. 2022. *Resolucija o nacionalnem programu izobraževanja odraslih za obdobje 2022–2030 (ReNPIO 22–30)*. Ur. N. Potočnik. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- Desforges, C., in A. Abouchaar. 2003. *The Impact of Parental Involvement, Parental Support and Family Education on Pupil Achievements and Adjustments: A Literature Review*. London: DfES.
- Gadsden, V. L. 1994. »Understanding Family Literacy: Conceptual Issues Facing the Field.« NCAL Technical Report TR94-02, National Center for Adult Literacy, Philadelphia, PE.
- George, A., K. Hansen in I. Schoon. 2007. *Cognitive Development Millennium Cohort Study*. London: Centre for Longitudinal Studies.
- Grginič, M. 2006. *Družinska pismenost*. Domžale: Izolit.
- Javrh, P. (2016). *Raziskava spretnosti odraslih: metodologija in rezultati – na kratko*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- Knaflič, L. 2009. »Družinska pismenost v predšolskem obdobju.« V L. Knaflič idr., *Branje za znanje in branje za zabavo: priročnik za spodbujanje družinske pismenosti*, 7–16. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- . 2018. »Družinska pismenost kot oblika medgeneracijskega učenja: začetki programov družinske pismenosti pri nas.« V *Sodobne paradigme raziskovanja izobraževanja in učenja odraslih: eseji v počastitev jubileja Ane Krajnc*, ur. N. Ličen in M. Mezgec, 321–332. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Knaflič, L., J. Mirčeva in E. Možina, 2001. *Temeljno znanje in spretnosti mladih*,

- brezposelnih in staršev šolskih otrok: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- Leichter, H. J. 1984. »Families as Environments for Literacy.« V *Awakewning to Literacy*, ur. H. Goelman, A. A. Oberg in F. Smith, 33–50. Portsmouth: Heinemann.
- Marjanovič-Umek, L., U. Fekonja in K. Hacin Beyazoglu. 2020. *Zgodnja pismenost otrok: razvoj, spremljanje in spodbujanje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Morrow, L. M. 2001. *Literacy Development in the Early Years: Helping Children Read and Write*. 4. izd. Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Možina, E., ur. v pripravi. *Družinska pismenost in starši iz manj vzpodbudnega okolja*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- Swain, J., S. Welby, G. Brooks, S. Bosley, L. Frumkin, K. Fairfax-Cholmeley, A. Pérez in O. Cara. 2013. *Learning Literacy Together: The Impact of Family Literacy on Parents, Children, Families and Schools; Full Final Report*. London: National Research and Development Centre for Adult Literacy and Numeracy.
- Ule, M., ur. 1999. *Predsodki in diskriminacije: izbrane socialno-psihološke študije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- . 2008. *Za vedno mladi? Socialna psihologija odrasčanja*. Ljubljana: Založba FDV.
- UNICEF. 2018. *An Unfair Start: Inequality in Children's Education in Rich Countries*. Innocenti Report Card 15. Firenze: UNICEF Office of Research – Innocenti.
- Wasik, B. H., in S. Herrmann. 2004. »Family Literacy: History, Concepts, Services.« V *Handbook of Family Literacy*, ur. B. Hanna Wasik, 3–23. Mahwah, NJ, in London: Lawrence Erlbaum.

The First Steps into the World of Literacy and Lifelong Learning Happen in the Family

Less educated parents of children in the early years of schooling who scored low in the PIAAC 2016 survey on the text skills that are the foundation for promoting literacy and learning in the family are in a particularly difficult position when it comes to issues of literacy development in the family. We hypothesise that they are hindered in their efforts to nurture family literacy because of two essential key factors: social disadvantage and weak foundational skills. In this paper, we present selected data from a study that examined parents' performance in the 2016 PIAAC Adult Skills Survey. The paper also aims to draw attention to the social context of social vulnerability and the role of education in a knowledge society, where education is not just a meritocratic principle to gain status, but determines inclusion and exclusion from society. We use the term 'family literacy' to refer to literacy beliefs and practices among family members and the intergenerational transmission of literacy to children. When

parents and children are unable to follow the discourse of excellence that divides children and adolescents into winners and losers in education and life, the circle of intergenerational transmission of literacy is closed.

Keywords: family literacy, adult skills, lifelong learning